

TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK EGY SZÉKELY FALU KOLLEKTIVIZÁLÁSA IDEJÉN

Ebben az írásban egy székely falu kollektivizálásának történetét tárgyaljuk, különös tekintettel a folyamat társadalmi konfliktusainak értelmező rekonstruálására. A romániai kollektivizálás tizenhárom éves (1949-1962) történetében egy falu mindennapi valóságában bekövetkezett változások kutatása nem mentes nehézségektől. Egy olyan korszakban, amikor az állam erőteljesen beavatkozott a helyi társadalmak gazdasági, társadalmi életébe, ennek a behatolásnak egyik következménye, hogy a zömében ideológiai korlátok és elvárások feltételei között született írott dokumentumok elsősorban a hatalmi érdekeket tükrözik. Valósgattartalmuk ezért mérlegeléssel, körültekintéssel értelmezhető, akár csak a fél évszázad távlatából születő emlékezőek, emléknymok egykori valóságra vonatkozó szubjektív igazságai.

Ezért – mivel az a célunk, hogy utat találjunk azok gondolkodásához, akikről írni kívánunk¹ – különös fontosságot tulajdonítunk azon forrásoknak, amelyek a hatalmi intézményeken kívül, a hivatalos ideológia figyelő tekintetétől távol születtek. Esetünkben mindössze néhány ilyen dokumentum áll rendelkezésre. Jelentőségük perdöntő egy társadalmi osztály élet- és világszemléletének, az adott történelmi struktúra megélésének, tapasztalatának megértése szempontjából. E dokumentumok – paraszti levelek, naplórészletek – nyílt személyközi viszonyokban, a hatalmi szférától távoli személyes intimitás bensőségességében születtek. Ezért úgy véljük, hogy hiteles források a falusi társadalom gondolkodásmódjáról, a hatalom és társadalom viszonyáról.

1 E. H. Carr: *Mi a történelem?* Osiris Kiadó, Bp., 1995. 23 p.

Forrásaink

Antónia Péter homoródalmási földműves (1914–2001) 1942. júniusától 1961. december végéig feljegyzéseket készített napi tevékenységéről, az időjárásról és a piaci árakról. Az éveket zárva rövid beszámolókat írt gazdálkodásáról: terméseredményekről, állatállományáról, kiadásairól. A kollektivizálás időszakában hangsúlyozottan megjelennek a napló lapjain a helyi életvilágba beavatkozó hatalom akciói: elsősorban a gazdasági kényszerek formái és mértéke. Ritkán szűkszavú reflexív megjegyzésekkel, hangulatjelentésekkel számolt be – a gazdaréteg szemszögéből – a magángazda társadalom felszámolási folyamatának társadalomlélektani állapotáról és személyközi viszonyairól. Antónia Péter a húszas évek első felében Homoródalmáson román tannyelvű iskolában végezte az elemi osztályokat. Ezt a körülményt részben tükrözi írásmódja is, feljegyzéseit néhány, a könnyebb érthetőséget elősegítő központoszási beavatkozástól eltekintve változatlanul közöljük.²

Másik forrásunk a falu kollektivizálás–konfliktusairól egy paraszti levelezés néhány darabja: Szabó Mózes (1900–1968) és felesége Sándor Júlia (1902–1962) Homoródalmásról fiuknak, Szabó Gyula írónak (1930–2004) az ötvenes években írt levelei. A szülők rendszeresen beszámoltak Kolozsváron élő gyermeküknek a középparaszti családot és a falut ért hatalmi kényszerekről és zaklatásokról.³

A fentiek mellett a kollektivizálás korszakának levéltári dokumentumanyagából a helyi és a rajoni néptanács iratait kutattuk az Állami Levéltár Csíkszeredai Fiókjában és magángyűjteményekben.

2 Antónia Péter feljegyzéseit több teleirt füzet tartalmazza. Másolatban van birtokunkban, az eredeti példányt gyermekei őrzik.

3 A leveleket Szabó Gyula közli a *Képek a Kutvaszorítóból* regényfolyamában. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001–2002, I–IV. kötet.

A kollektivizálás fogalmáról

A romániai kollektivizálás kutatásában a legutóbbi időkig leegyszerűsítő szemlélet uralkodott. A legfrissebb kutatástörténeti áttekintés szerint a hatvanas és hetvenes években nyugati kutatók főleg modernizációs prizmán át tekintettek a kollektivizálásra, mint a politikai elitnek az elmaradott agrárviszonyok átalakítására adott leninista válaszára.⁴ A kutatás olyan szemléleti tévutakra is eltévedt, amelyen a kollektivizálás előzményeinek a 20. század elején elindult szövetkezeti szerveződéseket tekintette.⁵

A hetvenes évek végétől az antropológiai ihletésű társadalomkutatás a közelmúlt társadalmi folyamatainak értelmezésében új szempontokkal jelentkezett. Ebben a szemléletben a kultúra, tér-idő, társadalmi kapcsolatok, tulajdonviszonyok és mindenekelőtt a lokális társadalmi kontextusok kutatása került előtérbe. Ezzel a kommunista rendszerek működésének merev, hierarchikus függőségi viszonyainak árnyalása, az uralmi viszonyok elasztikusabb, a társadalom és hatalom közti alkufolyamatokként való értelmezése nyert teret. Az ebből a szempontból kiinduló kutatások a társadalmi gyakorlatokat állították középpontba. Így sikerült új értelmezési szempontokkal és eredményekkel gazdagítani olyan társadalmi folyamatok feltárását, mint a hatalom és társadalom változó kölcsönviszonyai vagy a vidéki társadalmi viszonyok átalakulása a kollektivizálás időszakában.

A legfrissebb terepkutatások arról győznek meg, hogy a kollektivizálás éppen a politikai szándékokkal szembenálló lokális társadalmi hálózatok sajátosságai, a változatos individuális és közösségi ellenálló stratégiák bevetése miatt nem volt egységes folyamat.⁶ Nem kizárólag a hatalmi centrum döntötte el lefolyását, hanem a „fent” és a „lent” bonyolult kölcsönviszonyainak, a hatalom és a

4 Dorin Dobrinu, Constatin Iordachi: *Introducere. In Tărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Polirom, Iași, 2005, 21–45. p.

5 Uo. 23. p.

6 Uo. 24. p.

hatalmi célokkal szembeszegülő, illetve azokat pártoló lokális tényezők sokféleségének társadalmi terméke volt.

A kollektivizálás így olyan társadalmi-politikai folyamatként értelmezhető, amelyben a tulajdonviszonyok átalakítása megváltoztatta a társadalmi viszonyokat és a paraszti identitást, ugyanakkor létrehozta és intézményesítette a kommunista uralmat a vidéki társadalomban.⁷

A történészek a kollektivizálás történetét több szakaszra osztották:⁸

- 1949–1953. között volt az első lendületes időszak, ekkor alakultak az első közös gazdaságok, az erőszakos szervezési módszerekkel szemben országszerte ekkor volt a leghevesebb paraszti szembeszegülés.

- 1954–1955. december között a stagnálás jellemző a kollektív gazdaságok szervezésében, ekkor inkább társulásokat hoztak létre.

- 1956–1957. az újabb szakasz előkészítése, ekkor a politikai diskurzus szintjén tervezik a kollektivizálás újraindítását.

- 1958 nyarán erőszakos módszerekkel kezdődött újra és 1962 áprilisában fejeződött be Romániában a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Az ország mezőgazdasági területének 94%-a szocialista termelőszervezetek (kollektív gazdaságok, állami gazdaságok) tulajdonába ment át.

A helyszín

A vizsgált kollektivizálás-történet helyszíne Homoródalmás, 1950-től Sztálin Tartomány, majd 1952-től a Magyar Autonóm

7 Uo. 29. p.

8 A kutatók az egyes szakaszokon belül több, változó intenzitású periódust különítettek el. Levy Robert: *Primul val al colectivizării: politici centrale și implementare regională, 1949–1953. In Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Iasi, Polirom, 2005, 66–82. p.; Oprea, Marius: „Transformarea socialistă a agriculturii”: *asaltul final, 1953–1962. In Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949–1962)*. Iasi, Polirom, 2005, 83–112. p.

Tartomány Udvarhely rajonjának egyik községe (lakossága 1956-ban 2490 fő volt).

Az 550–1000 m tengerszint feletti magasságon elterülő, 11 225 ha kiterjedésű faluhatáron az agrárstruktúrát – akárcsak más székelyföldi falvakban – itt is a kisbirtok abszolút uralma jellemezte. A szétaprózódott birtokszerkezetet mutatja, hogy a századelőn a 2 802 ha mezőgazdasági területből 1 169 ha szántóterületen 13 354 birtoktest volt a faluhatárban. Az 1909-ben befejezett tagosításnak a termelékenység növelésében nem volt szerepe: az osztó örökösödési rendszer következményeként a kollektivizálás időszakára a három birtoktestbe összevont családi szántóbirtokok újra feldarabolódtak. A kollektivizálás idején a családi átlagbirtok 1,3 ha szántó terület és 2,4 ha kaszáló volt. Mindössze néhány gazdaságnak volt, 10 ha fölötti birtoka. A kisbirtokok több mint fele hegyes, dombos kaszálóterület, és a szántók is gyenge termékenységi kategóriákba sorolt földek voltak. A termelési technika más, fejlettebb mezőgazdasági kultúrájú tájak (mint például a közeli Szászföld) gazdálkodásához képest elmaradott volt. Az ugarhagyó rendszerű gazdálkodást (háromfordulós határhaszna) közvetlenül a kollektivizálási kampány kibontakozása előtt, a negyvenes évek második felében szüntették meg.

Bár a családok között jelentékeny birtok- és vagyoni különbségek voltak, a kisebb-nagyobb vagyonú gazdálkodók életformája között nem volt lényeges különbség. A legnagyobb birtokosok (10–13 ha földdel rendelkezők) is együtt dolgoztak földjeiken a napszámosaikkal. A két világháború közötti időszakban a társadalmi elkülönülés formái főleg időhasználatban, szórakozási formákban jelentkeztek: a paraszti eredetű kereskedők, kisiparosok, tisztviselők vékony rétege és a gazdálkodók életviteli különbségeiben (az „urak” vadászni jártak, együtt kártyáztak, mulattak).

A földtulajdonnak és az állatállománynak a helyi társadalmi pozíciók rendszerében – mint mindenütt általában a paraszti társadalmakban – kitüntetett státuszjelző szerepe volt. Hallgatólagosan elfogadott társadalmi parancsként működött, hogy az

örökölt birtokocskát meg kell tartani és lehetőleg gyarapítani kell. Ma is pejoratív értelemben emlegetik annak a gazdának az álláspontját, aki szorongatott, szűkös anyagi helyzetében így fohászkozott: „ha az isten megsegítené, hogy egy darab földet el tudnék adni...”

A saját birtokon folytatott – döntően önálló – gazdálkodás egyéni, családi szinten az önállóság, a szabadság érzetét is jelentette. A lokalitás szintjén autonóm döntési gyakorlatok működtek a közbirtokossági keretekben, az erdő- és legelőhasználat szabályozásában.

A földművelés és állattenyésztés mellett a kisgazdaságoknak jelentős jövedelmet jelentett az égetett mésszel való kereskedés: az ötvenes években a súlyos adózási és terménybeszolgáltatási követeléseket az állattenyésztés és a gyengén jövedelmező földművelés mellett a „mésszel járással” pótolták. A nagy távolságokra (Nyárad mente, Mezőség, Medgyes környéke) fuvarozásnak jelentős politikai információ-szállító szerepe is volt: az első szakaszban kollektivizált falvakban meszet áruoló, éjszakára sok esetben a már kollektivizált falvak családjainál szállást kereső almásiak, a kollektivistáktól szerezhettek ismereteket a közös gazdálkodásról.

Az állam és a lokális társadalmak viszonya a kollektivizálási kampány előtti időszakban néhány, évszázadok óta gyakorlatban lévő interakcióra korlátozódott: a földműves társadalom adóval, kötelező katonai szolgálattal tartozott az államnak. A 19. század végétől a négy-, majd hétosztályos állami iskolai oktatásban vettek részt a fiai, leányai. Ezeken a kötelezettségeken túl, az elsősorban saját önellátására termelő, élelmiszerét, jórészt ruházatát, munkaeszközait előállító paraszti gazdaság az államtól, és részben a piactól is, relatív függetlenségben ért el a kollektivizálás időszakába. Ez a viszony gyökeresen megváltozott a kommunista hatalom társadalom-átalakító politikájának gyakorlatba ültetése idején.

A kollektivizálás a falu környezetében

A kollektivizálás első hulláma idején Udvarhely rajon 28 községéhez 89 falu tartozott, a községek élén 1949 májusától 1950

decemberéig, az első néptanácsi választásokig, az ideiglenes bizottságok állottak. A bizottságok tagjait helyi kommunisták vagy a kommunista eszmékkel szimpatizáló, értelmesebb középparasztok közül választották. A vidék falvaiba a baloldali eszmék a városokból terjedtek. Elsősorban Brassóból, ahol a két világháború között sok falusi székely alkalmazott dolgozott. Fényképek tanúskodnak a MADOSZ-gyűléseken és más szabadidős rendezvényeken részt vevő almásiakról. A baloldali értelmiség a szolgálóként, bolti és gyári alkalmazottként dolgozó falusiakról, mint a társadalmi elnyomás áldozatairól, egy új robotos rétegről beszélt, és igyekezett bevonni a mozgalmi életbe.⁹

Az első kollektív gazdaságokat a rajonban 1950. június 4-én avatták Vargyas, Bögöz, Székelykeresztúr községekben. Általában először csak a szegényebb gazdák léptek be a közös gazdaságba. A legelső kollektív gazdaságok alakításánál a szervezők óvatosságok voltak, tiszteletben tartották a kollektivizálást meghirdető plenárison (a Román Munkáspárt Központi Bizottságának 1949. március 3–5-i plenáris ülésén) hangsúlyozott önkéntességi elvet. A pártvezetés a kollektív szervezések kezdeti nehézségeinek hatására ezt az elvet hamarosan föladta: a RMP Központi Bizottságának keretében 1950 januárjában létrehozott Agrárbizottság¹⁰ 1950. június 16-i gyűlésén már azt hangoztatták, hogy a kollektív gazdaságok nem a parasztok, hanem a párt kezdeményezésére jönnek létre. Június hónap végén–július elején újabb hat kollektív gazdaság alakult a rajon fejlettebb mezőgazdasági kultúrájú övezetében (Székelykeresztúr környékén). Az első közös gazdaságok megalakításakor a megyei pártszervek a helyi társadalmi, gazdasági feltételek körültekintő vizsgálata után jelölték ki a kollektivizálásra alkalmasnak talált településeket. A falvakba agitátorokat küldtek, ezek irányításával alakították meg a helyi kezdeményező bizottságokat.

9 Balogh Edgár: *Szolgálatban. Emlékirat 1935–1944*. Bukarest, 1978. 81. p.

10 Dan Cătănuș, Octavian Roșke: *Drama comunizării satelor românești*. In: *Dosarele Istoriei*. An. VIII, nr. 1 (77), 2003. 23. p.

1950 második felében és 1951 folyamán – bár a pártvezetés országos szinten fokozta a kollektivizálási kampányt – Udvarhely rajonban nem alakult egyetlen kollektív gazdaság sem. 1952 tavaszán újabb erőszakos kampány indult: 1953 nyaráig összesen 20 kollektív gazdaságot szerveztek a rajonban. Követve a párt eredeti stratégiáját az életképes kollektív gazdaságok alakításában 1952–53-ban a rajon minden kistáján belül, a gazdaságilag legfejlettebb településeken szervezték meg a közös gazdaságokat: a két Homoród mentén Szentpálon és Recsenyédén, Erdővidéken Olaszteleken és Székelykeresztúr vidékén Fiaftfalván, Szentábrahámon. 1952 nyaratól a helyi lakosok közül választott néptanácselnököket és titkárokat idegen munkásszarmazású káderekkel cserélték le, akik általában a kollektivizáló pártállam fő helyi támaszai voltak. Ez az akció országos méretű volt: a hatalom a néptanácsok választott vezetőit több mint 8000 „fejlett osztálytudatú” városi munkáskáderrel cserélte le.¹¹

A következő években a rajoni kollektív szervezés üteme – akárcsak országos szinten – lelassult: még két közös gazdaságot szerveztek 1955-ben, majd 1959 elejéig egyetlen kollektív gazdaság sem alakult. A teljes kollektivizálás felé vezető úton átmenetinek számító, félig egyéni, félig közös gazdálkodási formaként 1953-tól társulásokat szerveztek. Ebben a gazdálkodási szervezetben még megmaradt a föld, az állatok és munkaeszközök fölötti magántulajdon, ugyanakkor a beszolgáltatási kötelezettségek nem voltak olyan súlyosak, mint amivel az egyéni gazdálkodókat sújtották.

Udvarhely rajonban a kollektivizálás ritmusa a Román Munkáspárt III. kongresszusa után (1960. június) gyorsult fel, a társulásokat a kollektivizálás utolsó hullámában sorra kollektív gazdaságokká alakították át. Homoródmás nem tartozott a kedvező természeti, gazdasági adottságú települések közé a rajonban. A kollektivizálás politikai előkészítése itt is elkezdődött már

11 Dan Cătănuș, Octavian Roșke: *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*. Vol. I. 1949–1953. Institutul Național pentru studii totalitarismului, București, 2000. 46. p.

az első időszakban, de a közös gazdaság csak kevéssel az országos folyamat lezárása előtt, 1962. január 14-én alakult meg.

A vizsgált település kollektivizálás-történetének konfliktusai – úgy gondoljuk – reprezentatívak a rajon utolsó szakaszban (1959-1962) kollektivizált falvainak belső viszonyaira. Ezt a feltevésünket további kutatások megerősíthetik vagy cáfolhatják.

Intézmények és eszközök a kollektivizálásban

A Román Munkáspárt vidéki szervezetei a kollektivizálás kezdetekor még gyengék voltak, legtöbb településen nem is léteztek. Vizsgálatunk színhelyén a Magyar Népi Szövetség tagjai is bekerültek az ideiglenes bizottságba, majd a megalakuló néptanácsok vezetőségébe is.

A kollektivizálási kampány időszakában helyi szinten a községi néptanács volt a legfontosabb állami intézmény. Felügyeleti hatáskörébe tartozott minden formális intézmény (tanügyi, egészségügyi, kulturális). A néptanácsok a helyi társadalmakban adminisztratív funkcióik mellett a gazdasági elvonás és az osztálypolitika érvényesítésének eszközei voltak: szervezték, irányították a termények állami beszolgáltatását, a hatalmi ideológiában propagált társadalomkép (szegény- és középparasztság, kulákok) és a falusi osztálypolitika szellemében társadalmi helyzeteket, politikai nézeteket, rendszerrel szembeni viszonyulásokat kategorizáltak.

A községi néptanácsok és a hierarchiában közvetlen fölöttük lévő rajoni néptanácsok hierarchikus alá-fölé rendeltségi viszonyát a működési szabályzat rögzítette. A rajoni néptanács végrehajtó bizottsága a községi néptanács végrehajtó bizottságának rendelkezéseit megsemmisíthette, módosíthatta vagy felfüggeszthette.

Az új adminisztratív szerkezetbe – akárcsak országos szinten, Homoródalmáson is – ideológiai szelekciós szempontok szerint választott, új emberek kerültek. Az 1950 decemberében megalakult néptanács képviselőtestületébe (jelöltlistás szavazással) 16 szegényparaszt, 6 középparaszt és 1 értelmiségi került be. Közülük

RMP tag volt 16, MNSZ tag 4, és hárman az Ifjúmunkás Szövetség tagjai voltak.¹² A választói névjegyzékről egy tartományi rendelet értelmében törölték a kisiparosokat és a kulákokat (nem csak a családfőket, hanem a velük egy háztartásban élő családtagokat is). Nem szavazhatott a kulákokon kívül a kovács, molnár, téglavető, asztalos és hozzátartozóik.

Az állam és a falusi magángazda-társadalom konfliktusa

A pártállam politikai céljait, a társadalom totális uralásában követett stratégiát a parasztok kezdettől pontosan megértették. Az állam és a falusi társadalom konfliktusa legélesebben a tulajdoni- és gazdasági viszonyok szférájában nyilvánult meg. Az állam kisajátította a falusi termelés-elosztás-fogyasztás folyamatában a tervező, szervező, irányító és szabályozó szerepeket. Felszámolta a közösségi gazdálkodás hagyományos gyakorlatát: megszüntette az erdő- és legelőhasználatot irányító közbirtokosságot, és az addigi közösségi, ellenőrzési és döntési jogosítványokat saját hatáskörébe vonta.

1948 őszén, már a kollektivizálás meghirdetése előtt a paraszti társadalomban a gazdasági elnyomás új formáiból a magángazdálkodás közelgő felszámolására következtettek:

„Az erdőket az állam átvete és álitott két brigadért és három erdőpásztort, és egy szekér ágfára a cédola hatvan lej és tőfára 120 lej, még a véderdőből mészkövet sem szabad ingyen hozni, nyolevan lej köbmétere, a büntetés anyira sulyos, egy pár marha ára, a kit megfognak valami hibában. Máma semit sem úgy csinál az ember ahogy akarja, csak hogy engedik. Az adót hajcsák minnyá-minnyá, de nagyon kevés a pénz, seminek sincs menedékje és kelő ára amit a gazda embernek el kel agyon. Egy középszerű gazdának anyi az adója, ha a legjobb marháját el agya akkor sem

12 Oláh Sándor: *Elitrekrutáció a szocializmusban*. In: Fényes tegnappunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998. 110. p.

tugya kifizetni. Napirenden közeledünk a kolhozi rendszerhez, közösen munkálkodunk egyenlőség lesz.” (A. P.)

1949. június 20-i feljegyzésében a falu közhangulatáról és a hatalmi szándékokról A. P. naplójába az alábbiakat írta: „Máma a nép elégedetlen és bizontalan életben él mert a tulajdonjog megszüntetése előtt ál és amiatt semmi alpra nem munkálkodik, csak vár, hogy vajon mi is fog történni... kevés a népnek az élelmiszer mert a búzát elveték vot ócsón... nincs pénzlehetőség semmi és nem hoznak sehonnan gabonát, tehát le akarják építeni a népet, hogy a kolhoz könyében megvalósuljon...”

E sorok szükséztavú jelzései a falusi társadalom és az állam konfliktusának és következményeinek. Megrendült a magántulajdon, és az erre alapozott viszonylagos önállóság biztonsága, pontosabban a paraszti élet kereteinek stabilitása, lehetőségeinek kiszámíthatósága. A tulajdon és az erre alapozott életvitel folytathatósága veszélybe került, ennek következményeként a tartalékoló, biztonságot teremtő munka értelme megkérdőjeleződött: a jövő kétséges, az emberek elbizonytalanodva vártak, „semmi alpra” nem munkálkodtak. A paraszti értelmezésében a pártvezetés szempontjából gazdaságilag önálló falusi társadalmi csoportok politikailag kezelhetetlenek, ezért kell javaik elvonásával legyengíteni, szoros függőségi viszonyt alakítani ki az állammal, és mindezt folyamatosan erősíteni. A gazdasági leépítés legfontosabb eszköze a hatalom kezében, a paraszti gazdaságok terményeinek kötelező állami beszolgáltatása és az adóprés volt.

Egy másik almási gazdálkodó, Sz. M., értelmiségi osztályba emelkedett fiának írt levelében a hatalom politikai céljairól és a földműves társadalom életében bekövetkezett változásokról 1952. áprilisában így vélekedett:

„Kedves fiam!

...Leveledben érdeklődöl, hogy nem-e a kollektív gazdaság szele fujdogál errefel? hát örömmel (!!!) [sic!] értesítelek, hogy az a tomboló vihar még nem érkezett ide, csak egyelőre a szomszédban (Szentpálon, Gyepesben s részben Szentmártonban) dul. Te pró-

bálsz megnyugtanni, hogy az nemis olyan rossz becsületes embernek, ha becsületesen dolgozik. Hát mi lehetünk akármilyen becsületesek, de mi már öregekül becsületesen dolgozni ezután nem tudunk, mert megindultunk a lejtőn lefelé. (50 után délután). S máskülönben is ami hazugsággal indul és hazugsággal folytatódik, bajosan végződik igazsággal. Az bizonyos, hogy a sorsunk veszedelmesen hasonlít a jobbágy sorsához. Mert mi most úgy építjük a szocializmust, hogy mindent (pénzt, állatot, tejet) szolgáltatunk be... úgy látszik egyelőre minket még nem háborgatnak, majd ha megindul újból a vész értesítlek.”¹³

1951–52 telén a Tartományi Néptanács Csík és Udvarhely rajon néptanácselnökeinek politikai-ideológiai felkészítésére Csíkszeredában három hónapos tanfolyamot szervezett. Ezen részt vett az almási néptanácselnök is, ahonnan azzal az elhatározással érkezett haza, hogy „az idén megcsináljuk a faluba a kollektívet.”¹⁴ A néptanács iratanyagában fennmaradt havi jelentések a tulajdonviszonyok átalakításával szembeszegülő társadalmi viszonyulást dokumentálják. Néhány, a kollektivizálással szimpatizáló szegény család kezdettől csatlakozott az eszméhez, de kevesen voltak a helyi kezdeményező bizottság megalakításához. A helyi vezetés 1952 márciusában a rajonhoz küldött jelentésben arról számolt be, hogy munkatervének „legfontosabb része a mezőgazdaság szocialista átalakítása és a társas szántások szervezése, de mindkettő csak papíron maradt és még a kezdeményező bizottságot sem sikerült megalakítani, mert nem volt még annyi jelentkező sem akiből a kezdeményező bizottságot megalakítsuk...” Egy hónappal később az áprilisi jelentésben az elnök arról tudósította a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságát, hogy a közös gazdálkodás és a földek gépi művelésének gondolatát „bár a népek nagy igyekezettel fogadták, de végül is azzal igyekeztek kimagyarázni magukat, hogy községünkbe, ebbe a mészkösziklás oldalba nincs olyan traktor amivel fölszántanák” a földet.

13 Szabó Gyula: *Képek a Kutvaszorítóból...* i.m. I. 104. p.

14 S. Á. (sz. 1935.) az elnök fiának szóbeli közlése, 1996. december 3.

Májusban is változatlan a viszonyulás a közös gazdálkodással szemben: „a mezőgazdasági társulások terén semmien eredményt nem tudtunk elérni” – jelenti az almási vezetés.

A rajoni vezetők ekkor, az újraindított kollektivizálási kampányban nagyobb fontosságot tulajdonítottak a szomszédos Nagyhomoród menti – jobb termelési adottságú – falvakban a kollektív szervezésnek. E térség néhány falujára – Szentpál, Recsenyéd, Gyepes – összpontosították az agitátorok meggyőző munkáját. Így a kollektív szervezés a Kishomoród menti, gyengébb termőföldű falvakban egyelőre lekerült a napirendről.

A havonta kötelezően összeállított jelentésekben a helyi vezetők igyekeztek elhallgatni a beszolgáltatási kötelezettségek okozta elégedetlenségeket. E hamisításokat, a rendszer becsapásának látszólag ártatlan formáiként értelmezhetjük, amelyekben a helyi vezetők saját érdekeik védelmében igyekeztek a hatalmi elvárásoknak megfelelően fogalmazni:

„Tervez kívüli hirtelen akciók szaladtak be ilyen például mint a húsbeszolgáltatás, ami több mint négy napot vett igénybe 3-4 személynek. A kollektálás alkalmával különösebb nehézségek nem merültek fel, kimondottan felvilágosító munka után történt. Az általános hangulat a dolgozók között elég jó. A húsbeadással egy kissé romlott, amit még egyes párttagok is helytelennek tartottak.”

„Az általános hangulat elég jó. A húsbeadással vannak némi elégedetlenségek, mert a pár árral rendelkező birtokosok is meg lettek róva.”

„Szintén csak e hó folyamán történt meg a krumpli kollektálás, ami igen szép eredménnyel zárult községi viszonylatban 98%-ban. Itt egy kicsi nehézségek és panaszok merültek fel a krumpli beadása terén, sokan azzal védekeztek, hogy nem lett vagy a csimasz elrágta. Később segítséget kaptunk úgy a Rajoni Kollektáló Hivataltól mint egy ügyész elvtársat, akik az elnökkel személyesen eljárva a falut felhívták a gazdák figyelmét a kirótt burgonya beadására. Így sikerült semmi kényszerítő eszköz nélkül

az említett %-ban beadni. Ezek közül mindössze 4-5 jómódú gazda Csikba vásárolta fel krumpliját.”¹⁵

A hatalmi szempontokhoz igazított jelentések torzításai a hatalom és társadalom viszonyáról, a nyílt személyközi kapcsolatokban született dokumentumokkal összevetve érthetőek meg.

Az állami gazdasági irányításnak, különösen a parasztcsaládokat sújtó beszolgáltatási kötelezettségeknek a kisgazdaságok termelészervezésére is következményei voltak:

„...a több tehentartásról lemondtunk, mert csak a fejés volt a miénk, a tej a másé, a juhokkal hasonló a helyzet, tehát arról is lemondtunk csupán egy tehenünk van és két anyajuh a többit beadtuk a húsegységbe. A lóvásárlással az a cél vezetett, hogy összeegyeztessük a szocializmust a kapitalizmussal. T.i. a lóval gyorsabb tempóban építjük a szocializmust és a család számára is többet tudunk összeharácsolni, csak azt nem tudom, hogy ez a szépen kiagyalt elmélet nem bukik-e el az „Eltársak” éberségén...” – írja 1953 decemberében Sz. M.¹⁶

1957. január 1-jétől a Nagy Nemzetgyűlés határozatával (728/1956) megszüntették a kötelező gabona-, takarmány- és tejkvótát. Sz. M. fiának írt levelében a propaganda hangzatos szólamaiban emlegetett általános közmegelegedéssel ellentétben, a parasztok addigi tapasztalatai alapján azoknak az állammal szembeni mély bizalmatlanságáról, a „fent” és a „lent” valóságértelmezése közötti mély szakadékról beszél. A parasztok a kvóta részleges eltörléséről szóló határozat hatályba lépésekor szerinte „nem örülének úgy, amiképpen örülniük kellett volna, mert megtanulták az elmúlt 12 év keserű csalódásaiból, hogy ne lássák túl rózsaszínben a világot. Nagy fékezője volt a kitörő öröme (ha volt is valahol) hogy megmaradt a legsúlyosabb: a huskvota, amely eddig is a legtöbb szabotázscselekmény elkövetésére kényszerítette a dolgozó parasztságot, ami állattelkobzásokhoz, szabotázsjegyzőkönyvekhez,

15 Instrucțiuni ale organelor superioare 01.01.–31.12.1952. Arhivele Naționale Direcția Județeană Harghita, fond 136. inv. nr.183. dos. 1952. 1–2.

16 Szabó Gyula: *Képek a Kutyaországából...* i.m. 134. p.

büntetésekhez vezetett. És ez a veszély még ma is fennáll, mert már megkaptuk a felszólítást, hogy jan. 15-20-ig szolgáltatassunk be mint negyedévi előlegben 80 kgr, húst, ebből 20 kgr sertéshús [...] Ezzel is csak azt lehet gyanítani hogy további nyomást akarnak gyakorolni az egyénileg dolgozó parasztságra függetlenségének önkéntes feladására. Sokféle kombinációt lehet hallani a kérdéssel kapcsolatban adóemeléstről, cséplési és őrlési vám felemeléséről, kényszerszerződés kötésekről... de ha mindezek nem következnek be akkor fogja a dolgozóparasztságot a legnagyobb kellemes csalódás érni. A pártjelentés kihangsúlyozza, hogy a dolgozóparasztság idáig, öntudatos, hazafias kötelességgel tett eleget a beszolgáltatási kötelezettségének. Ez is jellemző arra, hogy milyen messze volt a párt a dolgozó parasztságtól, amikor nem hallotta meg azt a sok fogcsikorgatást, ami az “öntudatos hazafias kötelesség” teljesítése közben hallatszott. Ennyi egyelőre azt hiszem elég, a hazai politikai és gazdasági helyzetről...”¹⁷

Konfliktusok a helyi társadalomban

A kollektivizálás a helyi társadalmi harc sajátos eseteként is értelmezhető. A tulajdoni- és társadalmi viszonyok átrendezését célzó hatalmi elképzelések feszültségeket gerjesztettek nem csak a helyi társadalom és az állam viszonyában, hanem a kis lokális társadalmak belső viszonyaiban is.

A kollektivizálás tizenhárom esztendeje alatt folyamatosan, változó intenzitású hatalmi technikaként működött a falusi osztályharc gerjesztése és a társadalmi csoportok közötti viszonyok ideológiai szempontú átalakítása.

A tulajdonviszonyok átalakításának lehetősége, pontosabban az első időszakban e viszonyok átalakításának politikai célkitűzéséhez való viszonyulás is megváltoztatta a helyi személyközi viszonyokat. „Az éjjel megverték Kicsi Deákot, mint sejtítikárt, engem is hívtak a milíciára, de én ott se voltam” – jegyzi fel A. P. Itt az

17 Uo. I. 58-59. p.

agresszív cselekedet alanya nem mint falutárs, szomszéd, vagy haragos keveredik konfliktusba másokkal, hanem „mint sejtikár”, azaz a hatalom helyi szócsöve.

A falusi osztályharc gerjesztésének közismert formája a kulákosítás volt. A kulák címkét eltérő társadalmi helyzetű és vagyonú személyekre ragasztották. A RMP KB Szervezési Irodája 1952. április 21-én foglalkozott a kulák kategória ismérveinek rögzítésével, de sem ekkor sem később nem született, olyan definíció, amelyet egyértelműen alkalmazni lehetett. A kérdésben általános zűrzavar uralkodott a pártapparátus alsó és felső szintjein egyaránt.¹⁸

A kulák kategória – talán hatalomtechnikai megfontolásokból – szándékos kiterjeszhetősége a helyi vezetők kezében visszaélésekre, személyi bosszúra adott lehetőséget. A kulákjellemzésekben a helyi vezetők átvették a hatalmi nyelvezet fordulatait. A Rajoni Néptanács iratanyagában megtalálható homoródalmási kuláklistákon a különböző években a kulákok száma és társadalmi helyzete a következő volt:¹⁹

1951. júl. 17.: 3 kulák marad egy előző listáról [ezt nem ismerjük – O. S.] két cséplőgép-tulajdonos és egy 12,51 ha földbirtokkal rendelkező gazda, a kulák kategóriát megállapító bizottság indoklása szerint mindhárman szolgákat tartottak.

1951. aug. 14.: ugyanaz a három személy, a jellemzésük is változatlan.

1952. júl. 3.: az egy évvel korábbi lista a verifikálás után újabb két, 10 ha fölötti földtulajdonnal rendelkező gazdával bővült. Egyikük a bizottság jellemzése szerint „a demokrácia ellensége” a másik gabonával feketéző és „rendszerellenes.”

1952. aug. 5.: 11 személy van a listán, közülük földműves 5, kereskedő 4, molnár 1, cserép- és téglagyártó 1.

18 A kulákokra vonatkozó adatokat az Udvarhely Rajoni Néptanács magángyűjteményben lévő irataiból állítottuk össze.

19 Uo. H. Almás dosszié, 16. Secretar 17–18. p.

1954. jan. 6.: az ekkor összeállított 1953. évi kuláklistán 10 személy van.

A kulákok felmentési kérései és a változó politikai-hatalmi erőviszonyok hatására enyhült vagy rosszabbodott a kulákok helyzete. Ettől függött felmentésük is. Törlések a kuláklistánról:

1953. jún. 1-én felmentve 4 személy, maradt 3 kulák.

1953. jún. 12.: törölve három személy, két földműves és egy volt molnár és mozikezelő.

1954. dec. 24.: 1 személy,

1955.: 1 személy,

1956. dec. 14.: 4 személy,

1957. febr. 11.: 3 személy törölve.

1957. márc. 27.: 3 személy törölve. Ekkor maradt 1 személy (indoklásként feljegyzik, hogy 20 család méhe van, és alkalmazottal dolgoztat).

A kulák kategória gazdasági szinten megemelt kvótakivetéseket jelentett.

Társadalmi szempontból – az ideológiai szándékok szerint – megbélyegzett állapot volt. A kulákokról csúfolódó feliratok és gúnyrajzok jelentek meg a falu központjában. Egy kulákot a faluból kényszermunkára deportáltak: K. M. 1952–53-ban egy évet a Duna–Fekete tenger csatorna építésénél töltött. Amikor hazatérte után több fórumon felmentését kérte a kuláklistánról, a rajoni néptanáctól a helyzetének kivizsgálására kiküldött pártaktivista az alábbi jelentésben számolt be (a „referát” betűhív közlése az apparátus íráskultúrájának színvonalát is dokumentálja):

„Referát

Kenyeres Moise homorodalmási lakos kérést adott be a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségéhez, A Tartományi Néptanács Végrehajtó Bizottságához valamint A Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságához, hogy ügyét felülvizsgálni és nevét a kulák listáról törölni szíveskedjék.

Az ügyét felülvizsgálva a következőket állapítottam meg: Kenyeres Moise, született 1904-ben, Nős. Származása középpa-

raszt. A család tagok száma:4. Munkaerő 2. /Van egy öreg asszony a háznál./ Vagyoni állapota: 10,65 ha. föld., melyből szántó: 3,35 ha és kaszáló 7,30 ha. Állatállománya: 2 drb. tehén, 3 drb juh, és 5 drb kecske. A gazdasági felszerelése: komplet. A fentnevezett 1947 előtt szolgát nem tartott. Viszont a földjét részibe napszámokkal műveltette meg, ami ki tesz évente 60 munkanap egységet. Kizsákmányoló termelő eszköz nem volt a tulajdonában. A meglévő földjét örökölte. A magatartása mindig nagyon reakciós és osztály ellenséges volt. A fentnevezett 1947-után szolgát nem tartott. 1947-48-ban egy cigány legényke volt nála egy pár hónapig de hogy milyen formán azt nem tudja senki./nyáron/ A földjét csak részibe műveltette meg ami ki tesz évente 30-40-munkanap egységet. 1952-1953-ban egy évet el volt zárva a Duna-Feketetengeri csatornánál de hogy miért azt nem tudja senki. Most szabadult meg ebben az évben. Egyesek úgy nyilatkoznak, hogy azért volt el zárva, hogy a kollektálással szemben szabotájt követettel. Mások meg azt mondják, hogy azt mondta, hogy az új pénz nem jó és azért. [Célzás az 1952. január 28-án életbe lépett második pénzreformra. – O. S.] A gazdasági épületei jelenleg rossz állapotban vannak.

A kivizsgálások alapján a megállapításom az, hogy az illető kulák.

Székelyudvarhely. 1953 Május.28.

Illyés Sandor

Rajoni insztructor²⁰

A „Kulák Kérelmeket Felülvizsgáló Udvarhely Rajoni Bizottság” június 8-i határozatában „Tekintettel arra, hogy nevezet különböző kizsákmányolási modszert alkalmazott továbbra is kuláknak minősíti” Kenyeres Mózest.

A kivizsgálásról írt jelentés a pártközpontból közölt „alapindikátorokra” adott mechanikus válaszokat tartalmazta. Felsejlik a helyi közösség védekezési technikája: a hatalom képviselőivel szembeni oly gyakori közösségi elhallgatás, vagy félrevezetés. A

20 Uo.

felmentésüket kérő kulákok helyzetét a rajoni bizottság hasonló „referátok” alapján bírálta el. A homoródalmási kulákokat – akárcsak rajoni és tartományi szinten az általános kulákfelmentések idején – az 1956-os forradalom utáni hónapokban mentették fel.

A hatalmi szándékokkal ellentétben a gazdasági és társadalmi diszkrimináció formáinak következménye a helyi társadalmakban nem az osztálygyűlölet és közösségi kirekesztés, hanem a szolidaritás, támogatás, együtt érző rokonszenv volt. „Amikor apám a Duna csatornánál volt anyámnak a rokonok segítettek a mezei munkában. Jöttek segítettek a szénacsinálásban, a mezei munkákban.”²¹

A több mint hatszáz családi gazdaságból elenyésző arányú volt a kuláklistán különböző években szereplő gazdák száma. A kulák minősítés okozta helyi feszültségeknél szélesebb és a helyi társadalmat mélyebben érintő belső konfliktus volt, amit a pártpolitika egyenlőségígérete okozott a helyi érték- és presztízshierarchiában különböző szinteken álló, eltérő pozíciójú gazdák között.

A paraszti társadalom differenciált alakzat volt. Ennek társadalmi, gazdasági elemei és ismérvei a helyi tudás részét képezték. Közismert, hogy a kommunista propaganda a társadalmi, gazdasági különbségek eltörlését ígérte. Ez a soha meg nem valósult ideológiai cél a paraszti társadalom belső viszonyaiban konfliktusokat gerjesztett. A falusi társadalmon belüli társadalmi, gazdasági különbségek kialakulásának és fenntartásának két tényezője volt: az öröklés és a munka. Társadalmi rangot és vagyont lehetett örökölni vagy szívós, egy életen át tartó munkával szerezni (ez a kijelentés csak korlátozottan igaz a társadalmi rang megszerzésének kérdésére, de ennek tárgyalására jelen keretek között nem térhetünk ki). A családok történetében az eltérő demográfiai viselkedés, pl. a több vagy kevesebb gyerek születése (a vizsgált korszakban már ritka volt a négy-hat gyermekes család) jelentős vagyoni különbségek kialakulásához vezethetett. A családi gazda-

21 K. E. (sz. 1946.) szóbeli közlése, 2003. január 15.

ságok vagyoni állapotát például a földbirtok nagyságán mérve, az átlagos közepes gazdának 5–6 ha földbirtoka volt – általában ennek csak fele, egyharmada szántóföld, a többi kaszáló (néhány családnak magánerdeje is volt). A törpebirtokosok, a helyi „szegény emberek” 3 ha alatti, míg a jobb gazdák 6–8 ha és a nagygazdák 8–13 ha közötti birtokkal rendelkeztek. A földbirtok nagysága azonban még nem azt jelentette, hogy a tulajdonos jó gazda. Voltak, akik nagyobb birtokon is rosszul gazdálkodtak, munkájuk után nem látszott a gyarapodás, míg egy közepes gazda kemény munkával, kockázatok elkerülésével, jól kalkulálva haszonnal vezethette gazdaságát. A parasztságon belül is voltak – akár csak más társadalmi osztályokban – lusta, könnyelmű, máról holnapra élő, „kiszámítás nélkül” gazdálkodó emberek, bármilyen szigorú is volt a belső társadalmi ellenőrzés. És ezek a magatartások társadalmi-vagyoni különbségekhez vezettek: a nagygazda lesüllyedhetett a közepesek közé, a középbirtokos a törpebirtokosok közé.

A szóban forgó társadalomban a szorgalmas kitartó munkának, és a gondos kalkulációnak struktúraképző szerepe volt. Az egyenlősítést meghirdető pártpolitika éppen ennek a nemzedékek gyakorlatában igazolódott gazdasági beállítódásnak a hitelességét kérdőjelezte meg.

Az önállóságukat kiküzdött, szerzeményeikre (föld, állatok, gazdasági épületek) büszke gazdák nem akartak egyenlők lenni azokkal, akik erre a teljesítményre nem voltak képesek. Azt megvédképp nem akarták elfogadni, hogy az új termelőszervezetben nem csak egyenlő elbírálás alá esnek velük, hanem a vezető szerepeket is emezeknek osztják ki. Szabó Gyula faluregényében a középparasztok a kollektívet szervező agitátorokkal szemben így érveltek: „...S avval sem értek egészen egyet, megmondom őszintén, hogy abba a kollektívbe ha valaki tíz hold földdel, béfogó marháival, jó felszereléssel megyen az is annyi, s ha egy fejszével megyen, az is annyi. Én ezt napfényre tartva sem látom igazságosnak. Mert, ugye, van akinek egész élete szerzeménye van benne

abba a tíz holdba, abba a marhába-mibe, s mégis olyan elbírálás alá esik, mint az aki jóformán semmit sem viszen, máról holnapra ő is éppen olyan semmitlenné válik, anélkül, hogy valaki is azt neki honorálná, hogy életén keresztül olyan jó ipareMBER volt. Biza, ha jól belé gondolunk, az ember nem könnyen megy belé abba, hogy élete gürcölményétől olyan ingyen megváljék, s holnap-tól kezdve kimondottan a két kezére legyen utalva, éppen úgy, mint az, aki jóformán semmit sem vitt. Ezt én semmiképpen sem tartom helyénvalónak, mert így az egyik igen olcsón veszti el a vagyonát, s a másik ingyen jut hozzá.”²²

„... én harmincöt esztendő-t úgy töltöttem el, hogy az egészségemet semmire sem becsültem, annyit nyűttem magam, de még a patkószeget is megbecsültem, úgy spóroltam. Nem egy-két napig, testvér, s nem pár hétig hónapig, hanem harmincöt esztendeig! ... Én tizenkét esztendő-s koromban két csóré karral indultam neki az életnek, testvér ma negyvenhét vagyok, s a két csóré karból ház lett, csűr lett, marha lett hat darab, s föld tizenöt hold! Hát tisztán megmondva, én harmincöt esztendeig a munkám után sanyarogtam, s most a vagyonom után akarok élni! Nem teszem karba a kezem ezután sem, de nem is ölöm magam. Mert a legnagyobb igazságnak tartom, hogy engem az a tizenöt hold eltartson, még akkor is, ha többet egy szalmaszálat sem teszek arrább. S ha azt a tizenöt holdat én a tulajdon verejtékemmel szereztem, akkor tartom jogomnak azt mondani, hogy rendjénvalónak tartom, ha nekem tizenöt hold van, s a másíknak semmi. Lehet, hogy az Isten is segített, de földet egy barázdát sem adott nekem ajándékba. S nem is vártam én se tőle se más-tól, hogy adjon. Szereztem. S aki más-tól várta, s nem szerzett, az hiába áll elő most azzal, hogy az nem igazságos s nem rendjénvaló. Nem rendjénvaló? Hát harmincöt esztendő nyomorúság s koplalás rendjénvaló s igazságos volt? Hát csak azért mondom! Rosszul számít, aki arra számít, hogy most társ lesz velem a harmincöt

22 Szabó Gyula: *Gondos atyafiság*. Regény. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004, II. 268. p.

esztendő lefelezésében! Én nem tudom, milyen lesz az a kollektív, de azt előre megmondhatom, hogy én nem kérek belőle, s akárki vetett szemet az én tizenöt holdamra, itt mondom a falu színe előtt, hogy abból nem eszik. Olyan isten nem száll alá az égből! Lehet, hogy én most erősen rosszul élek, s rab vagyok, de én tökéletesen meg vagyok elégedve ezzel a nyomorúságos rabsággal. Az én sorsomat nincs miért senki a szívére vegye, mert ha velem a rosszban nem osztozott senki, akkor a jóban se akarjon! Én eddig is ezt feleltem, s ezután is ezt felelem minden agitációra.”²³

Az irányítás – pontosabban a hatalmi célok végrehajtásának hatáskörei – a lokális társadalmakban olyan személyek kezébe került, akik a helyi értékrendben hiteltelenek voltak, vagy éppen az által váltak hiteltelenné a többség szemében, hogy elfogadták, támogatták a hatalmi célok megvalósítását.

A kollektivizálás forgatókönyve

A paraszti írott források tükrében a kollektivizálás, mint veszedelem, a magánparaszti társadalom horizontján látható, hol közeledő, hol távolodó Gonosz, közel másfél évtizeden keresztül ott lebegett a családok jövője fölött, és állandó aggodalommal töltötte el az embereket.

1952 decemberében A. P. – aki már 1948 őszén úgy vélte, hogy „napirenden közeledünk a kolhozi rendszerhez” – bizonyosan az ebben az évben újra beindított erőszakos kollektivizálási kampányból következtetve azt jósolta, hogy a „kollektívhez mind csak közelebb vagyunk. hogy milyen lesz nem tугyuk, de nehezen válunk meg az egyéni gazdálkodástól a mihez meg vagyunk szokva.”

A kollektív szervezés erőszakos hulláma ekkor elkerülte a falut. 1954 tavaszán is sikertelen volt a szervezés, bár ezúttal már jelentkeztek helyi kezdeményezők a közös gazdaságba: „kollektív gazdaság egyelőre még ezen a tavaszon nem lesz, akik be iratkoz-

23 Uo.

tak nem merték vállalni a nyári munkát, mert nincs gabonájuk és így elmennek pásztornak jó része, mások akik birták volna egy évig, nem iratkoztak csak Mári nénédék őket most már végleg nagyon le is nézik, igaz hogy így is nagyon rossz évnek nézünk eléje olyan nagy a bérszolgáltatás mindennel képtelenség eleget tenni de legalább még a nyáron szabadok leszünk...”²⁴ Nem maradt írott dokumentum arról, hogy az 1954-es helyi kezdeményezést jelentékeny rajoni propaganda is támogatta volna.

Az almásiak a szomszédos falvak társulásaiban, kollektív gazdaságaiban dolgozó ismerőseiktől is tájékozódtak a közös gazdálkodásról. A Homoródszentpálon 1952 tavaszán megalakult kollektívben 1954-ben „nehezen megy a munka nincs egy akarat...” Vargyason 1956 őszén a társulásról „csak rosszat lehet hallani.”²⁵

Homoródalmáson, akárcsak Udvarhely rajon más falvaiban a kollektívszervezés kezdeti kudarcai után a rajoni vezetés – a központi politikai nyomás enyhülésével párhuzamosan – átmeneti időre meghátrált.

A helyi kezdeményezők és a rajoni támogatóik az ötvenes évek második felétől társulás szervezésével próbálkoztak. Homoródalmáson 1957 tavaszára tervezték a társulás felavatását: „Kovács Rebiék be állottak a társulásba, kezdtek szaporodni tavaszra kialakul, Bence Dénes talán meg ígérte a gyűlésbe hogy tavaszra meg lesz” – írta 1956 októberében S. J.²⁶

1957-ben csak ősszel kezdték újra szervezni a társulást. Ebben az évben „gabonaféléket nem kelet beadni, mentek a földvásárok, az élet nem volt olyan terhes mind a múlt évekbe, de hogy békövetkezet Novemberben keztek megszervezni a társulást és a népet mintha leforrázták volna, nemigen ment még a kapun se ki. Hát nem tudom leírni, hogy milyen nagy gondolkozásba voltunk, mit tgyunk teni...” (A. P.)

24 Szabó Gyula: *Képek a Kutyaszorítóból...* i. m. I. 146. p.

25 Uo. I. 338. p.

26 Uo.

A társulás nagyobb parcellák kialakítását, birtokösszevonásokkal tagosított földek művelését feltételezte. A földek összevonását azonban sem 1957-ben sem 1958-ban nem sikerült akkora területeken megvalósítani, hogy a közös termelés elkezdődjön. A Szabó család levelezéséből ennek az időszaknak a napi tapasztalatait idézzük:

1958. január 12.: „kijöt Udvarhelyről Deák [a faluért ekkor felelős agitátor – O. S.] gyűlést tartott és megígérte, hogy ebe az évbe még így marad még jobban utána vizsgálják majd a jövőre, hogy kit vonjanak össze az a fő hogy még egy évet haladt halálunk...”²⁷

1958. január 18.: „...most át térek a Szocializmus építésére, ami nálunk van, illetve nincs. A társulásról semmi sem halszik úgy néz ki torzszülött volt, úgy hogy a tavaszról elmaradt. A másik meg az, hogy az obligációkat kiosztották mindenkinek úgy ahogy volt a tavaly, úgy látszik a Deáknak irt levél használt mert vasárnap kint volt gyűlést tartott és ez lett az eredménye. Az előtt a rajon kiküldött egy elvtársat és az elnök kinevezte magát egy bizottság elnökének az elvtárssal és Sebestyén Gyulával meg járták a falut, hogy ellenőrizték, hogy hol vannak külön. Úgy, hogy egyelőre a veszély megint meg szűnt.”²⁸

A külön-lét hatósági ellenőrzése egyik általánosan elterjedt paraszti védekezési technika leleplezését célozta: a beszolgáltatások mérséklésére az egy telken, egy házban lakó két nemzedékes családok elosztották, pontosabban szétírtatták birtokaikat, így csak az alacsonyabb birtokkategóriákra kötelező kvótamennyiség beadására kötelezhatték őket.

1958 tavaszán új lendülettel indult a közös gazdálkodás szervezése: a magángazdákra nehezedő legterheesebb kényszerítő eszköz ezúttal is az adóprés és a javak elvonása volt: „...édes gyermekeink mi megint kutya szorítóba kerültünk itt vannak a kolektív szervezők megint nagyon szorítják a népet a mivel tudják

27 Uo. II. 6. p.

28 Uo. II. 7. p.

4 féle adó és egyéb salangos tartozást hajtanak és a húst a fél évit it van az a Mérnök is kívül te Udvarhelyt beszéltél... említet tégedet hogy nem segítesz a szervező munkába tán csak nem lesz utóizze az Udvarhelyi érdeklődésednek rajtunk verhetik el a port mert az Elnök itt maradt de velünk lesz valahogy ara menyünk mere más...”²⁹

A társulás szervezésével tehát 1956 őszétől próbálkozott néhány kezdeményező család, de a többség két évig ellenállt. A földek összevonását birtokcserékkel próbálták kivitelezni. A szántóhatár minőségi és domborzati változatossága egyelőre – a menedék-keresésben – halasztást jelentő érvként volt használható a birtokait védő gazdáknak. „... És most füttyölve a családi cenzurára, rátérek az élet realisabb oldalára, itt nálunk tovább tart a „csendélet”, t.i. a szervezés gőzerővel folyik tovább, természetesen a szocialista törvényesség szellemében, külön paragrafusokkal a társultak és nem társultak részére. Minket csak az átlagos paragrafusok érintenek, mivel a birtokunk olyan helyen van, hogy nagyobb vonzerőt nem gyakorol senkire. De vannak sokan olyanok akik nem hajlandók Vargyasból kimenni hosszúmezőre kaszálni, vagy bacószegiből Bérestetejére, vagy hegyesalá szántani, az ilyeneknek külön paragrafus jár. Természetes, hogy így sokkal nagyobb sikerrel jár a szervezés.”³⁰

Ez volt a magángazdálkodás utolsó nyara. A politikai retorikában a közös gazdálkodás alacsonyabb rendű formájaként címkézett termelőszervezetet, a társulást a hatalom eszközökben nem változtatva kényszerítette rá a falura. A nagy fordulatról A. P. 1958. november 29-én a következőket jegyezte fel: „Szombaton gyűlésbe votam amelyikbe megalakitoták a társas gazdaságot az egész falu béálot mert ha nem ál be akor az embereket állandóan büntetik vagy közmunkába dógoztassák. Ez egy történelmi nap volt igazán leirni nem tudom megnyit agodtunk mi egyéni gazdák. Az egyéni gazdaságnak ezután vége, hogy hogyan lesz azt minyájan nem

29 Uo. II. 33–34. p.

30 Uo II. 40–41. p.

tugyuk, a földeket tagosítani fogják mindenkiét majd meglásuk hogy leszen.”

A társulás megszervezésével a falu gazdái közel félúton voltak a teljes kollektivizálás felé. Birtokaik, munkaeszközeik, állataik feletti tulajdonjogukat megőrizték, de a tagosított szántóhatáron közösen folyt a termelés. A földeken a közösbe adott birtokarány szerint vetettek, arattak és csépeltek a gazdák. A termést szintén a közös használatba adott birtok arányában osztották el. Ebből a vetőmagot és az állammal kötelezően szerződött mennyiséget – amely kevesebb volt, mint az egyéni gazdákra kirótt kötelezettség – hivatalos áron kellett átadni az államnak. A kaszálók továbbra is egyéni használatban maradtak.

A társulás három évig működött. 1960 végén A. P. újra feljegyezte, hogy „most közeledik a kolektiv ami hoza az egyenlőséget, minden községet kényszerel álicsák be a kolektivbe. az egyéni gazdaság a végére ért töbet nincs.” Ekkor még hátra volt egy esztendő a teljes kollektivizálásig, amely a társas gazdálkodással telt el. 1961 decemberében következett el a helyi kisgazdaságokat jó tíz év óta fenyegető „vészt”, „veszedelem” „vihart” végső csapása. A. P. : „23 szombat, az irodán votam beáltam a kolektivbe. nagy nap vot máma, szere mindenkit hivatnak, hogy áljon be a kolektivbe. Az egész köség beálot december 31ig. Most várjuk a munka béosztásunkot, hogy mi lesz.”

Összefoglalás

A kollektivizálás végkifejletének homoródalmási alakulását a mezőgazdaság szocialista átalakításának gazdaságpolitikájában látjuk. A hatalmi stratégiák közül, a falusi osztályharc gerjesztése nem a legfontosabb eszköz volt a kollektivizálásban. A kulákokat sújtó gazdasági, társadalmi diszkrimináció következménye – a hatalmi szándékokkal ellentétben – inkább rokonszeny, együttérzés és rokoni összefogás volt. A társadalmi diszkrimináció és az ideológiai hadjáratok nem bizonyultak olyan erős kényszerítő

eszközöknek, mint a gazdasági javak folyamatos kisajátítása. A gazdaságpolitikai gyakorlat kiszipolyozta a falu társadalmát. 1956–1961 között a birtokkategóriák szerint progresszíven megállapított húskvóta mennyisége az 1–2 ha birtokosoknak 54 kg volt, az 5–6 ha birtokkal rendelkezőknek 126 kg, a 10–11 ha közötti birtokkal rendelkezőknek 288 kg sertés- és marhahúst kellett maximált áron az államnak átadni. A falu 1960. évi húskvóta beadási terve 6 399 kg volt, ebből a következő esztendőre 4 455 kg maradt hátralékba: 193 család nem teljesítette a beadási kötelezettségét.³¹

A társulás három éves működésének is hatása lehetett a közös gazdálkodás kényszerű elfogadásában: az egyéni gazdálkodáshoz viszonyítva néhány előnyt (gépi munka), kedvezményt jelentett az adózás és a beszolgáltatások terén.

A kollektivizálási, begyűjtési kampányokban a politikai meggyőző, felvilágosító munkában elsősorban nem a helyi szimpatizánsok akcióinak, hanem a rajoni aktivisták, agitátorok kifejtette tevékenységnek volt nagyobb, nyomasztóbb súlya az önállóságukat féltő egyéni gazdálkodókra. De szerepe volt az erőszaknak, a fizikai agresszióknak is: „Apósomot és még egy jó gazdát a faluból bevitték Udvarhelyre a Szigurancára egy éjjel ott tartották, lekötözték, bikacsókkal verték a talpukat, borotvapengével hasogatták, sőt szórtak rá. Másnap mikor hazaengedték, alig tudtak lépegetni, de mentek aláírni a kollektívnek.”³²

A többség ellenálló ereje a nehéz évek alatt lassan felmorzsolódott, a kollektivizálással szembenálló népes gazdarétegnek megíngott a hite abban, hogy továbbra is sikeresen ellenállhat.

1962. január 14-én Kishomoród néven felavatták a kollektív gazdaságot. Néhány gazda, hogy megtarthassa igáslovait, az erdőkitermeléseknél keresett menedéket. Két családnak a hatvanas évek közepén sikerült visszaszereznie birtokainak egy részét.

31 ANDJ Harghita Kötelező hús- és gyapjúkivetés főkönyvek. F. 136. 1961. dos. 18. Számított adatok.

32 P. G. (sz. 1943.) szóbeli közlése, 2003. január 15.

Mellettük néhány juhtenyésztő család őrizte meg függetlenségét. Ezeket a távoli erdős területek legelőire, kaszálóira szorította ki a kollektív gazdaság vezetése.

A faluból az ötvenes évek folyamán megindult városra vándorlás tovább folytatódott. A hatvanas évek végére a férfimunkaerő többsége az ipari munkahelyekre vándorolt a gyengén fizető, a merev szocialista tervgazdálkodásban teljesen központi irányítás alá vont közös gazdaságból. Ez a társadalmi csoport lett aztán 1990–1991-ben az időközben termelőségvetkezetté keresztelt közös gazdaság felszámolásának fő kezdeményezője.